

ELS XUETES DE MALLORCA
(ASSAIG DE SÍNTESE)

Leonard Muntaner i Mariano
Editor i historiador

Resum

La comunitat jueva, documentada a Mallorca almenys des del segle V, ha estat una constant en la seva història. Les conversions massives al cristianisme després dels assalts al Call de 1391 i durant el segle XV crearen el fenomen dels conversos sota sospita de sincretisme, que desembocà en el grup conegut com a *xueta*. L'autor intenta fer-ne una síntesi a través d'un recorregut per les diverses etapes històriques fins a l'actualitat, amb especial menció als antecedents dels fenòmens del segle XVII.

Paraules clau

Jueus, conversos, xuetes, cristians vells, conversió al cristianisme, pràctiques i persones judaïtzants.

L'illa de Mallorca fa part d'una civilització que desenvolupà formacions socials, el comú denominador de les quals era la mar Mediterrània. Al Mediterrani Occidental, Mallorca esdevingué un lloc estratègic, un lloc de pas, cruïlla de camins entre continents (Àfrica-Europa) i entre illes (Sicília, Còrsega, Sardenya), la qual cosa va permetre als seus habitants uns nivells elevadíssims de comunicació: intercanvis comercials, culturals i ètnics. En nombroses ocasions, la seva estratègica situació geogràfica convertí Mallorca en una peça preuada per uns i altres que usaren l'illa com a plataforma per controlar el comerç i per annexionar nous territoris. Com a conseqüència de tot això, la història de Mallorca, des del segle I, és una

història condicionada per la influència de diverses cultures: la dels pobles de la mar, la jueva, la islàmica i la cristiana, entre les més destacades.

En aquest context, la història de Mallorca és testimoni d'un fet paradigmàtic, de llarga durada, que no es localitza en cap altre indret del món: es tracta de la pervivència del grup dels anomenats *xuetes*, hereus directes de les primeres comunitats de jueus que s'establiren a les Balears a inicis del segle V. Es tracta, per tant, d'una pervivència de quinze segles, complexa d'esbrinar, atenent-nos per una banda als conflictes generats pel contacte entre dos o més grups humans que mantenen models culturals, religiosos i antropològics propis. Per altra banda, aquests conflictes culturals es reforçaran quan el grup dels jueus, conversos i *xuetes*, segons les èpoques, assoleixin un paper destacat en el si de l'economia illenca. L'antijudaisme primer, l'antixuetisme i, finalment, l'antisemitisme, esdevindran l'expressió més cruenta de la barreja d'aquests conflictes.

A Mallorca són considerats *xuetes* un grup relativament reduït de famílies, descendents dels jueus conversos de Mallorca, que porten algun dels quinze llinatges «maleïts»: Aguiló, Bonnín, Cortès, Fortesa, Fuster, Martí, Miró, Picó, Pinya, Pomar, Segura, Tarongí, Valentí, Valleriola i Valls. El llinatge Serra, en algunes ocasions, també és considerat *xueta*.

La paraula *xueta* data de les darreries del segle XVI, quan els cristians vells posaren de moda aquesta paraula amb la finalitat d'insultar els conversos que d'amagat seguien practicant el judaisme. Aquests darrers anys (1988-2004), l'etimologia de la paraula *xueta* ha estat motiu de diversos debats entre filòlegs i historiadors. El prestigiós *Diccionari*

Català-Valencià-Balear d'Alcover-Moll afirma que la paraula prové de *juetó*, un diminutiu de *jueu*. En alguns treballs que he publicat aport documentació que indica que el mot *xueta* deriva de la paraula *xulla* (cansalada), aliment totalment prohibit als jueus per ésser carn de porc. Aquesta procedència concorda amb el fet que la paraula *xueta* històricament ha estat considerada com un insult.

Si, com hem dit, els xuetes són els descendents dels jueus conversos de Mallorca, convé, per una qüestió d'ordre, remuntar-nos als orígens del judaisme a l'illa, seguint els pas dels jueus als conversos per entendre en quin moment aquests es convertiran en xuetes.

Segons els erudits mallorquins del segle XVI, especialment a partir de la *Història General de Mallorca* de Joan Baptista Binimelis i Garcia, és molt probable que els jueus s'establissin a les Balears a les darreries del segle I o inicis del segle II, concretament després de l'any 70 o del 123, dates que marquen la destrucció del temple de Jerusalem, la darrera a mans dels emperadors romans Titus i Vespasià. La diàspora dels jueus, feta en diverses onades, per terra i per mar, donà lloc a l'establiment de petites comunitats jueves en diverses ciutats, les més importants de la Mediterrània Oriental i de l'Occidental. És probable que una d'aquestes comunitats s'hagués establert a les Balears. Aquesta teoria, però, encara no ha estat suficientment comprovada, car la documentació arqueològica que tenim a l'abast és molt minsa, restant els investigadors a l'aguait de noves trobades que demostrin els fets d'una manera més feaent. Els historiadors professionals d'avui en dia afirmen que la presència de les primeres comunitats jueves a les Balears cal datar-la a partir de l'any 417, gràcies a una font escrita definitiva: la carta encíclica del bisbe Sever. Anant aquest bisbe del nord d'Àfrica a

Roma, narra l'epístola que feu escala a Menorca, on apaivagà l'enfrontament entre dues comunitats, la cristiana i la jueva. Per primera vegada, per tant, Sever narra amb pèls i senyals un conflicte d'enfrontament religiós, especificant a més a més l'existència d'una altra comunitat jueva a l'illa germana de Mallorca. De llavors ençà la comunitat de Mallorca va conviure, tancada dins el call de la ciutat de Mallorca, amb els successius invasors de l'illa, especialment amb els àrabs, que permeteren als jueus conservar el call, practicar el judaisme i mercadejar amb les més importants ciutats de la Mediterrània Occidental. Totes aquestes llibertats, però, a canvi del pagament d'un impost anual. Amb l'entesa, la Madina Mayurqa àrab assolí moments d'un creixement econòmic mai vist.

La conquesta catalana de Mallorca el 1229, marcà un tall molt fons en la història de l'illa, i n'afectà de bell nou la formació social. La incorporació dins l'òrbita del cristianisme occidental implicà l'adaptació del feudalisme –un mode de producció en franca decadència al segle XIII– així com la incorporació del model de societat estamental. La repoblació de Mallorca, al marge d'aragonesos, catalans, càtars i occitans, també introduí un petit grup de jueus que majoritàriament s'establiren a la ciutat de Mallorca, convivint amb els jueus autòctons. En un inici els conflictes entre la comunitat jueva i la cristiana foren inexistents, atès el grau de protecció dels jueus per part dels monarques de la Corona d'Aragó. És ben conegut que aquesta protecció responia als interessos de la monarquia a mantenir un grup de poderosos banquers jueus, a qui s'acudia en moments de necessitat a l'hora de finançar guerres (annexió de nous territoris) i fins i tot obres públiques. Les qüestions religioses restaren en segon terme, tot i la introducció de la Inquisició pontificia a l'illa, durant els primers anys de la conquesta. Els interessos de

la monarquia en aquest sentit pesaren fort i, a més a més, la mateixa Inquisició aleshores restava més preocupada per combatre les divisions internes de l'Església provocades per múltiples heretgies (càtars, fraticels i occitans, entre d'altres) que per combatre el judaisme.

Els primers brots de violència contra els jueus de Mallorca daten de 1391, quan un grup de pagesos, afectats per temps de carestia (climatologia adversa i males anyades en la producció del blat) i increment d'imposts, acudiren a saquejar les cases nobles de Ciutat. Amb astúcia la noblesa desvià els avalots contra el call jueu, on foren assassinades més de tres-centes persones. La desfeta provocà la radicalització del fenomen de l'antijudaisme fins a un nivell desconegut, s'introduí la por dins el call, com a element de convivència quotidiana, i els robatoris i enderrocaments de cases empobriren l'esponerosa comunitat jueva de l'illa. Després de la desgràcia, un petit grup de jueus decidí convertir-se al cristianisme, d'altres preferiren escapar i emigraren al nord d'Àfrica, a Sicília i a altres ciutats de la Mediterrània on podien practicar el judaisme en llibertat. Els testimonis sobre aquests esdeveniments són nombrosos i de gran qualitat humana. Per no allargar, podem afirmar que Mallorca, el 1391, va perdre en aquella emigració forçada un contingent important d'intel·lectuals i de professionals qualificats, entre els quals hi havia grans poetes, metges, juristes i mercaders de renom. Un dels casos més sagnants fou el del rabí Simó ben Tsémakh Duran, el qual dècades després de la desfeta, des del nord d'Àfrica estant, encara atenia les consultes que li feien els jueus de Mallorca. Les seves *Responsa* foren introduïdes per Isidor Epstein el 1930 i fa uns anys (2001) foren reeditades en una traducció catalana a càrrec de Jordi Gendra i Manel Frau.

Dels jueus que restaren a l'illa, ja hem dit que alguns es convertiren al cristianisme, encara que amb el pas dels anys continuaren practicant el judaisme. Això i les successives crisis econòmiques que assolaren l'economia illenca esdevingueren una bona llavor per revifar l'antijudaisme. Per acabar de complicar la situació, vers 1413-1414, el dominicà sant Vicenç Ferrer visità Mallorca per predicar-hi una antologia dels seus sermons. Tot i que desconeixem els sermons concrets que hi feu, no hi ha dubte que, vista la literatura del sant, les citacions antijueves foren molt nombroses i força pujades de to.

Vint anys després, el 1435 tingué lloc la conversió definitiva i oficial dels jueus de Mallorca al cristianisme, amb la qual cosa s'inaugurà un nou període a partir del qual els jueus desapareixen per donar pas als conversos. Tot succeí quan un rabí de la comunitat fou denunciat al governador per un fet criminal segurament fals. El rabí, ajudat per altres companys, en plena Pasqua, havia torturat un dels seus esclaus moros, fent-li patir les mateixes ignomínies que havia patit Jesucrist. És a dir, l'havien assotat, escopit, crucificat i mort. El governador, a la vista d'aquest crim, condemnà tots els jueus del call a morir degollats. La pena, finalment, no s'executà gràcies a la intervenció del bisbe de Mallorca, que aconseguí permutar aquell càstig per la conversió en massa dels jueus al cristianisme. Els batejos dels jueus tingueren lloc a la Seu de Mallorca en un acte litúrgic extraordinari, en què molts nobles i rics mercaders hi prengueren part com a padrins de fonts, donant els seus noms i llinatges als nounats conversos. Els jueus perderen els seus llinatges hebreus i adoptaren més d'un centenar de llinatges catalans (els dels cristians vells), inclosos els quinze llinatges xuetes. La pregunta del lector llavors és obligada: quines són les raons per les quals des de finals del segle XVII fins avui

només són considerats xuetes aquelles famílies que porten els quinze llinatges esmentats? La resposta és relativament senzilla. Després de 1435 els conversos de Mallorca iniciaren nombrosos matrimonis mixts (conversos / cristians vells) i ho feren abans i després de la instauració a Mallorca el 1488 del tribunal de districte de la nova Inquisició espanyola. Aquests matrimonis mixts durant gairebé dos segles esvaïren la memòria de molts llinatges conversos, excepció feta d'un petit grup molt endogàmic, localitzat al cor de la ciutat, entre el carrer de l'Argenteria i el de Sant Bartomeu de Ciutat. Una part d'aquests conversos durant el darrer terç del segle XVII foren condemnats per la Inquisició després que aquesta demostràs que judaïtzaven. Aleshores, al petit call, després de dos-cents anys de viure amuntegats, tothom era família. Aquestes famílies, que reiteraven algun dels quinze llinatges, foren coneguts amb el nom de *xuetes*. A partir dels grans actes de fe de 1679 i 1691 es revifà l'aversion contra aquests xuetes, primerament contra els que havien judaïtzat, encara que en poc temps el fenomen de l'antixuetisme també es va fer extensiu als que no ho havien fet. L'antixuetisme que seguí els grans actes de fe esmentats són figures d'altre paner i caldrà dedicar-hi una atenció especial tant pel seu desenvolupament com per la injustícia que representa, la injustícia del poder establert (el poder de la noblesa, de la jerarquia eclesiàstica i en determinats moments del poder polític) encaparrats tots a infligir un sofriment sense sentit a un grup de mallorquins antics, això en benefici d'un poder que necessitava crear un enemic visible per tal de no perdre poder de prestigi.

Com hem vist, la qüestió xueta no és una qüestió de llinatges, sinó una qüestió de famílies. A Mallorca els descendents dels conversos de 1391 i 1435 són molts més nombrosos que els xuetes, fins fa poc considerats com els únics descendents

dels conversos. Les fonts històriques de 1435, molt abans que el concili de Trento obligàs la clerecia a portar els llibres sacramentals, no ens permeten destriar entre aquelles famílies de cristians vells que cediren els llinatges i la d'aquells conversos que els adoptaren. Per a un mallorquí de llinatge Soler, Dameto, Montaner i molts d'altres és impossible conèixer si la seva ascendència resta relacionada amb la família cristiana que aportà el llinatge o amb la família de conversos que la va rebre. Avui per avui, els únics que amb seguretat poden assegurar la seva ascendència jueva són els xuetes de Mallorca.

Quan la Inquisició espanyola arribà a Mallorca el 1488, dedicà una especial atenció als conversos que seguien judaïtzant. Entre finals de segle XV i inicis del segle XVI el Tribunal del Sant Ofici desenvolupà un període de gran activitat amb nombrosos actes de fe. Fent un repàs general a aquesta activitat podem afirmar que, en relació amb els delictes jutjats, la majoria ho foren per judaisme. Quant a les penes, el percentatge més elevat correspon a les relaxacions en efigie enfront de les reconciliacions i de les relaxacions en persona. Això significa que la majoria de conversos aconseguiren escapolir-se de la justícia fugint de l'illa. En realitat alguns autors pensen que la Inquisició no feu altra cosa que aplicar als conversos judaïtzants mallorquins el Decret General d'expulsió dels jueus d'Espanya, signat pels Reis Catòlics l'any 1492.

Entre 1530 i 1675, la Inquisició deixà d'actuar contra els conversos i dirigí les seves energies a perseguir delictes menors relacionats amb els cristians vells, especialment bigams, blasfems, bruixeria i capellans sol·licitadors, entre d'altres. Aquesta manca d'activitat contra els conversos era lògica si pensam que la comunitat dels conversos després de

les condemnes havia quedat reduïda a la mínima expressió. Aquest fet, però, no significa, com veurem, que els conversos haguessin desaparegut de Mallorca. La por al Sant Ofici els havia carregats de prudència i no hi ha dubte que diversos grups de famílies seguien practicant el judaisme d'amagat. Molt abans que la Inquisició descobrís el 1677 que un nombre considerable de famílies xuetes judaïtzaven, alguns conversos eren insultats pels cristians escridassant-los pel carrer amb els mots de *xuia, xuia, xuia*. Cap a 1630, el Dr. Fontamar, promotor i advocat fiscal del Sant Ofici, redactà una acusació contra els conversos, dividida en trenta-tres grans apartats. Entre els més importants destacava:

Que els conversos no admetien en les seves reunions els cristians vells, i en cas d'aproximar-se algun extern al grup, tot d'una canviaven de conversa. També que tenen com una ofensa el fet que algun d'ells es casi amb cristians vells, anomenant els que així actuen *malmesclats*.

Que en ser batejats, els pares trien sempre noms de sants de l'Antic Testament que no hagin conegut el martiri. De la mateixa manera, de les parets de les seves cases no pengen mai pintures de Jesucrist, de la verge Maria ni d'altres sants del Nou Testament, sinó totes de l'Antic Testament, com Moisès, Josuè, Aron, Abraham i Elies, entre d'altres.

Que usen maneres de jurar i maleir distintes a les que acostumen a usar la resta de ciutadans.

Que tenen avorrits els cristians i que només es casen entre ells, pagant sumes de diners molt grosses per les dispenses, ja que sovint solen casar-se cosins germans amb cosines germanes.

Que la majoria desenvolupen oficis de pesos i mesures, com mercaders, argenters, velluters i d'altres, per així poder enganyar millor els vertaders catòlics.

Que fan moltes diligències per obtenir beneficis eclesiàstics per injuriar millor la llei evangèlica.

Que tenen justícia separada, la qual administren en moments de bregues entre ells.

Que fomenten l'ajut mutu entre ells, fent un fons comú amb les almoines que recullen entre els germans per ajudar els més pobres.

Que procuren estudiar llatí per entendre la Bíblia, especialment l'Antic Testament i les vides dels patriarques i profetes.

Que no sols no mengen carn de porc, ni de xot si ha estat mort a una carnisseria. Per enganyar els cristians confeccionen la sobrassada amb carn de vaca i molt de pebre vermell.

Tampoc no mengen peix d'escata, ni animals de pèl com cabrits i conill. Si en alguna ocasió reben aquests obsequis, els posen tot d'una en venda. Convidats a dinar a cases de cristians, excusen els menjars amb aquestes viandes.

Paguen qualsevol preu pels xots, la seva carn preferida, i tampoc no mengen aus que no hagin pogut matar ells.

Avorreixen la confessió i el sagrament de l'extremunció, i moren la majoria d'ells sense rebre el dit sagrament. Per dissimular davant els cristians vells, acostumen a avisar els capellans una vegada que el familiar és mort i ho fan fent

creure a la parròquia que tenen molta pressa.

Durant les malalties greus no permeten ser visitats per capellans i religiosos, perquè no els ajudin i, sobretot, no els vegin morir. En general, en el moment de la mort els familiars els giren cara a la paret i no permeten visites d'amics, especialment si són catòlics.

Una vegada mort el familiar, tenen un home per a cosir i amortallar els homes difunts i una dona per a les dones. Aquestes dues persones sempre han d'ésser xuetes. Les mortalles són sempre de llenç nou. Cas que la família sigui pobra, els llenços nous són adquirits per la comunitat i regalats com a almoïna.

Quan duen a soterrar els morts, un grup de xuetes segueix de prop la cerimònia, sense perdre de vista la caixa, fins que aquesta ha estat coberta de terra.

Els morts, generalment són enterrats als convents de Sant Francesc i al de Nostra Senyora del Carme, a l'exterior en terra verge on hi pugui ploure o prop d'una canal d'aigua corrent, la qual cosa no és habitual als enterraments dels cristians vells, fets als interiors dels temples.

Aquestes i altres acusacions del promotor Fontamar el 1630 no caigueren dins sac buit pel que fa als inquisidors de la Suprema de Madrid, encara que aquesta institució ajornà les detencions dels xuetes quaranta anys, a l'espera de proves més feaents contra ells. Per un atzar de la vida, el 1675 tingué lloc a Mallorca un acte de fe, on fou condemnat i cremat viu Alonso López, un adolescent de setze o disset anys que havia estat capturat dins d'un vaixell que feia escala al port de Ciutat. Amb ell també foren cremades les efigies d'altres sis

conversos portuguesos que havien aconseguit fugir. A aquell acte de fe, segons les cròniques del moment, s'hi amuntegaren més de 30.000 mallorquins, constituint aquesta «festa» una de les més solemnes mai celebrades a Mallorca.

Fou, potser, un primer avís del Tribunal a la comunitat xueta, sobre la qual, com ja hem vist, els inquisidors havien obert una investigació secreta i amb profunditat. La llarga tasca d'informació a la fi es concretà un 26 d'agost de 1677, quan s'arrestà Pere Onofre Cortès, un dels caps visibles de la petita comunitat de criptojudaitzants, que actuava de rabí. Aquesta feta produí tota una partida de detencions en cadena, la qual cosa a la vegada provocà els cinc grans actes de fe de 1679, en què el Sant Ofici reconcilià 221 condemnats xuetes. Les penes imposades suposaren, per una banda, l'empobriment més absolut de les famílies condemnades (la Inquisició espanyola el primer que aplicava era la confiscació dels béns del reu) i, al mateix temps, el dany moral de les penes de presó, obligació de portar les gramalletes (o *sambenitos*), i inhabilitacions diverses, com les de no poder portar joies, sedes i muntar a cavall engalanats. Les confiscacions, segons Baruch Braunstein, muntaren fins a l'esgarrifosa xifra de 1.500.000 pesos, la qual cosa convertia els rics en pobres i, segons un informe del comte de Montenegro, la dita mesura amenaçava de mutilar la indústria i el comerç de l'illa.

Davant aquestes circumstàncies tan greus, que només constitueixen una primera part de l'actuació contra els criptojudaitzants, la por s'ensenyorí al call de la ciutat de Mallorca. La segona part d'aquesta persecució fou d'una crueltat desmesurada, a jutjar per la gran quantitat de reus condemnats a mort. Tot s'inicià amb l'anomenada complicitat del 1688, la qual arrossegà molts xuetes a les presons i allargà els judicis durant tres anys, per concloure en els

grans actes de fe de 1691, en què nombrosos xuetes moriren a volta de garrot i tres d'ells foren cremats vius. Aquest espectacle barroc fou narrat amb pèls i senyals pel jesuïta gironí Francesc Garau en un dels llibres més esfereïdors que mai s'hagin escrit: *La Fee Triunfante en cuatro autos de fe...* (Palma, 1691). A Mallorca aquest llibre ha conegut més de vuit reedicions, la majoria de les quals es posaren a l'abast dels lectors amb la finalitat de fomentar l'antixuetisme. Contràriament, les darreres edicions de 1984 i 1999 porten un estudi preliminar del doctor Lleonard Muntaner, engrescat a aclarir científicament aquells fets.

Amb els grans actes de fe del darrer terç del segle XVII (quan la comunitat xueta restà ferida en cos i ànima) semblava que el fenomen de l'antixuetisme (aversió als xuetes) desapareixeria d'arrel. No va ser així i l'antixuetisme dels insults i dels gests arrelà amb força entre els mallorquins, allargant la seva ombra durant els segles XVIII i XIX i fins ben entrat el segle XX.

Al llarg dels darrers tres segles, l'antixuetisme popular dels mallorquins ha rebrotat en nombroses ocasions, sempre esperonat per determinats grups hegemònics que retemien el poder econòmic, polític, ideològic i àdhuc el poder del prestigi. Al marge dels casos individuals, de bregues entre xuetes i no xuetes, insults i altres malifetes, habituals al llarg de cada any, l'antixuetisme d'alta tensió (el més violent i integrista) es desenvolupà en moments històrics de grans canvis econòmics, socials, polítics i ideològics. Entre els més importants destacarien:

La gran activitat inquisitorial de l'últim terç del segle XVII, moment a partir del qual els xuetes foren definitivament estigmatitzats pels mallorquins. Les condemnes pel delicte de

judaisme i, especialment, les penes aplicades als reconciliats i relaxats en uns actes de fe de vistosa pietat barroca, reforçaren en la població la idea medieval del poble deïcida, veient-los com a vertaders delinqüents. A més a més, d'anys endarrere les diferències amb els cristians vells eren ben patents: vivien segregats al barri del Segell, amb costums propis (guardaven el dissabte, no menjaven carn de porc, ni animals de pèl, ni peix sense escata i morien tots sols cara a la paret). La majoria exercien oficis de pesos i mesures, d'altres eren negociants i mercaders, capbussats en companyies navilieres i d'assegurances de mercaderies que anaven i venien per mar d'un i altre continent. Per a més *inri*, un percentatge considerable d'aquells mallorquins *rarencs*, a la vegada que es dedicava als préstecs amb interès, acumulava una fortuna amb tot tipus de censals, especialment amb els censals consignatius sobre particulars, anaps i viles de Mallorca. Les confiscacions contra els xuetes de 1679 i 1691, comptabilitzen nombroses partides de béns penyora als nobles, eclesiàstics, menestrals i pagesos. Naturalment, l'exercici d'aquestes activitats econòmiques, congriadores de recels, odis i enveges, no afavoriren mai els xuetes i manco en els moments difícils en què eren acusats del pitjor crim que es podia cometre.

En tot aquest procés, però, no podem deixar d'esmentar l'actitud integrista de la noblesa mallorquina com a promotora de *La Fee Triunfante*, tant en la primera edició de 1691 com en la de 1755. La noblesa com a grup hegemònic de l'illa en retenia el poder econòmic i polític, a més d'un altre poder aleshores en voga: el poder del prestigi. Quan els inquisidors de Mallorca J. Hualte i P. Guerrero de Bolaños acudiren a la Suprema de Madrid per informar que calia restaurar les velles gramalletes penjades al convent de Sant Domingo des de la creació de la Inquisició, el 1488, la noblesa s'esgarrifà

de bon de veres, pensant que de tan lluny molts dels seus llinatges (cedits als conversos de 1435, com ja hem vist) es confondrien amb els dels conversos i xuetes condemnats. Aquesta por a perdre el prestigi de la «sang neta» els feu elaborar una estratègia perfecta, consistent en un vertader joc d'intrigues a Madrid, per tal d'ajornar les peticions dels inquisidors de Mallorca. Amb el temps i moltes influències ho aconseguiren ben entrat el segle XVIII, quan les gramalletes només es renovaren des de l'any 1645, moment en què els seus llinatges ja no es podien confondre amb els dels condemnats.

Aconseguir ajornar a Madrid la confecció de les noves gramalletes en substitució de les velles, proposant com a alternativa la redacció del libel *La Fee Triunfante* del jesuïta Francesc Garau, esdevingué una jugada genial dels nostres poderosos. D'haver-se dut a terme aquella renovació de les gramalletes, amb més de mil cinc-cents noms de condemnats, la taca del judaisme s'hauria estès gairebé a tota la societat mallorquina. El gruix del poble sota sospita.

Un altre moment de tensió tingué lloc el 1755, gairebé amb circumstàncies semblants a les de la primera edició. Un grup de mallorquins vinculats a les classes dirigents i fidels als seus interessos, en ple segle XVIII, el segle de la Il·lustració i les llums, s'esforçaren a refrescar la memòria dels mallorquins pel que feia als sanguinaris actes de fe de 1691, manant estampar una nova edició del libel de Francesc Garau *La Fee Triunfante* (Palma, 1691 i ara 1755). Aquell recordatori era una manera de perpetuar l'antixuetisme del poble de Mallorca, en un moment en què la Inquisició rehabilitava les gramalletes a partir de l'any 1645 ençà i editava un famós fullet amb els noms dels condemnats titulat: *Relación de los Sambenitos...* (Palma, 1755). Els interessos d'uns pocs

tornaren a obrir les ferides del darrer terç del segle XVII; xuetes i antixuetes aixecaren les veus engrescats en una lluita que esdevingué xerrameca per tota la ciutat. En passar a les mans, els xuetes adquiriren a senallades una part de la nova edició amb la intenció de fer-ne una foguera. Finalment, en els aldarulls, hi prengué part la justícia, a l'Audiència de Mallorca.

Durant l'últim terç del segle XVIII, una bona part de les famílies xuetes confiscades el 1679 i el 1691, amb molts esforços i treball havien aconseguit una recuperació econòmica sense precedents. Àdhuc, algunes famílies de xuetes d'orella alta (els més benestants, econòmicament parlant), havien establert una veritable competència econòmica amb els nobles terratinents, adquirint nombroses possessions de muntanya. Aquestes terres aleshores constituïren un bon negoci per als xuetes gràcies a la qualitat de l'oli que produïen (aquest era l'únic producte agrícola que els mallorquins aconseguïrem exportar amb assiduïtat), i gràcies també a les infraestructures de què disposaven aquelles possessions (tafones de gran capacitat, algunes amb més de dos trulls), aljubs a les cases dels xuetes de Ciutat per emmagatzemar l'apreciat líquid i, finalment, els vaixells i les assegurances també en les seves mans. Es tractava d'un negoci rodó que els tornava a situar al cim de l'economia mallorquina. Tot i aquests elements, els temps, ideològicament parlant, havien canviat ferm des del segle XVII. De la Península arribaven aires frescs, aires renovadors de la Il·lustració, la qual cosa possibilità que un grup de xuetes (els anomenats *perruques*) acudissin a la cort de Carles III, amb un manifest que es feu estampar el 1773, on a la vegada que narraven la història de la seva marginació (i la de la intolerància dels mallorquins), suplicaven al monarca ésser considerats amb els mateixos drets que la resta dels mallorquins: poder exercir totes les

arts i els oficis i entrar a l'exèrcit, entre d'altres. Espantats els grups hegemònics de l'illa perquè la dita petició no anàs endavant a Madrid, prepararen tot un seguit de contramanifests reclamant deixar les coses en el seu estat de sempre. L'oposició als xuetes, feta també per escrit i estampada a Palma els anys que seguiren, estava integrada per l'Ajuntament de Palma i els síndics de la Part Forana, per la Reial Universitat Literària i el bisbe i els canonges de Mallorca. Després de nombroses anades i vingudes d'uns i altres a Madrid, Carles III i els seus ministres decidiren tombar la balança del costat dels xuetes, concedint-los tots els drets i signar a favor seu tres reials cèdules datades el 1782, 1785 i 1788. Tanmateix a Mallorca aquests documents es convertiren en paper banyat, ja que no es respectaren mai en la seva totalitat. L'integrisme de l'Església i la intolerància dels altres grups dominants una vegada més reproduïren el discurs antixueta acceptat al peu de la lletra per la majoria de mallorquins.

A inicis del segle XIX, amb l'aprovació de la Constitució de 1812, era natural que molts xuetes s'adherissin a una carta magna que els atorgava una llibertat que fins llavors els havia estat segrestada per la intolerància. Tanta era la alegria i l'esperança dipositada en aquella carta magna que un dels xuetes més rics de Mallorca ho celebrà convidant més de tres mil pobres a un gran àpat que tingué lloc a l'antiga esplanada de la Rambla. L'antixuetisme soterrat, però, tornà a reviure amb fúria quan el 1814, Ferran VII instaurà l'absolutisme i amb aquest reviscolà la Inquisició espanyola. Per espai de diversos dies, els realistes saquejaren el call xueta de Palma, ferint persones i cremant els mobles, entre els quals hi havia nombrosos retrats de «La Gloriosa». La «normalitat» tanmateix no es restabliria fins a 1821-23, moment en què els liberals aconseguirien el poder polític.

Durant el regnat d'Isabel II, els xuetes s'hagueren d'enfrontar a noves onades d'antixuetisme, especialment les que es derivaren d'una polèmica arran de la publicació del llibre de Juan de la Puerta Vizcaíno titulat: *La Sinagoga Balear o historia de los judíos de Mallorca* (València 1857). Vizcaíno era un escriptor valencià, d'escriptura mediocre, que havia estat contractat per diversos antixuetes, segurament relacionats amb els nobles mallorquins. Desconeixem els motius que provocaren aquest encàrrec, encara que és ben patent la mala intenció dels qui hi participaren. L'original, carregat d'improperis contra els jueus i els xuetes, no fa sinó reproduir amb tots els ets i uts les infames paraules de Francesc Garau a *La Fee Triunfante*. Indignats els xuetes, contractaren un altre escriptor valencià, Tomàs Bertran i Soler, per redactar la rèplica, publicada en forma de llibre un any després i titulada: *Un milagro y una mentira. Vindicación de los cristianos de estirpe hebrea* (València, 1858). Bertran en aquesta obra acusà, amb un cert retard, el jesuïta Francesc Garau d'haver perpetuat la calúmnia contra els xuetes i alhora el fanatisme dels mallorquins. La història continuaria.

Una de les polèmiques antixuetes més envitricollades de tostemps fou la que protagonitzaren el 1876, d'una banda, el capellà xueta Josep Taronjí i Cortès, d'altra banda, mossèn Miquel Maura i Muntaner. Enfadat Taronjí per haver-li prohibit predicar unes quaranta hores a l'església de Sant Miquel de Palma (el motiu no era altre que la seva condició xueta), valent i sense manies investí molt durament els seus companys de ministeri fent públic un fullet titulat: *Libros malos y cosas peores* (Palma, 1876). En aquest escrit, d'una manera molt reivindicativa, denunciava la injustícia a què havia estat sotmès i a la vegada culpava la clerecia mallorquina d'haver perpetuat l'antixuetisme dels mallorquins. La resposta no es feu esperar i mossèn Maura (germà del polític

i cap del govern espanyol Antoni Maura) li va respondre en un altre fullet que duu per títol *Una buena causa mal defendida* (Palma 1876). Taronjí encara tornaria a insistir en *Una mala causa a todo trance defendida* (Palma, 1876). La polèmica fou recollida en un llibre, *Algo sobre el estado social i religioso de la isla de Mallorca* (Palma, 1877). Val a dir que el llibre causà un vertader aldarull a Mallorca i que fins i tot transcendí a la Península, especialment a Barcelona i a Madrid, on els diaris més importants de l'època publicaren articles en pro i en contra de Taronjí. Els articles a favor foren més nombrosos, encara que els intel·lectuals xuetes que vivien a Barcelona, com Marià Aguiló, Tomàs Aguiló i Tomàs Forteza, se'n mantingueren al marge, tot pensant que de la qüestió xueta més valia no parlar-ne, confiant que amb el pas del temps l'antixuetisme s'esvairia per si mateix. L'enrenou tingué unes conseqüències nefastes per a Taronjí, que hagué d'emigrar de l'illa cap a Granada, on guanyà per oposició una canongia al Sacromonte.

El 1936, Falange Española per una banda i el consolat italià a Palma, per l'altra, confeccionaren dos llistats per separat amb els noms dels xuetes de Mallorca, amb la intenció de deportar-los a camps de concentració nazis. L'operació, però, tanmateix no arribaria mai a port, entre altres raons perquè diversos xuetes afiliats a Falange ho impediren, argumentant que no tan sols ells, sinó la major part dels mallorquins tenia sang jueva.

La darrera gran polèmica antixueta del segle XX té com a protagonista un altre llibre: *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca. Quatre mots de la veritat*. (Palma, 1967). El seu autor, Miquel Forteza i Pinya, fou un enginyer de camins, encara que també humanista, escriptor i gran traductor. La seva versió de l'antixuetisme aixecà una gran

polseguera a Mallorca i Catalunya. Entre els intel·lectuals que hi intervingueren, destaquen: Joan Pla, Llorenç Villalonga, Baltasar Porcel i Gabriel Cortès, entre d'altres.

Actualment (2018), l'antixuetisme ha esdevingut una resta arqueològica, i és contemplat com una curiositat per la majoria. Això, però, no significa que entre els mallorquins més vells, en ocasions especials no pugui rebrotar alguna resta d'intolerància. Els especialistes pensen que vers els anys 1960, amb la introducció a l'illa del turisme de masses, no varià només l'economia i la societat, sinó també les maneres d'entendre el món, les idees i opinions dels mallorquins. El boom turístic, per tant, acabà amb una rèmora d'intolerància, reiterada fins al fàstic durant quinze segles.